

УДК: 340.12:342.56

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.4>

НАПРЯМИ Й ФОРМИ КОМУНІКАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА І СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Черповицька І.Ю.,*аспірантка кафедри історії і теорії держави та права**Запорізького національного університету*<https://orcid.org/0000-0003-3036-5011>

Черповицька І.Ю. Напрями й форми комунікації громадянського суспільства і судової влади в Україні: загальнотеоретична характеристика.

Стаття присвячена загальнотеоретичній характеристиці напрямів і форм комунікації громадянського суспільства і судової влади в Україні. Обґрунтовано, що стійка, безперервна комунікація громадянського суспільства і судової влади ґрунтується на принципах транспарентності, діалогічності, прозорості. На основі узагальнення сучасного досвіду функціонування громадянського суспільства і судової влади, систематизації поглядів вітчизняних і зарубіжних учених виокремлено та охарактеризовано основні напрями і форми комунікації: 1) громадський контроль за діяльністю органів судової влади; 2) підзвітність (звітування, відповідальність) судової влади; 3) інформування суспільства та влади; 4) консультування судової влади з громадськістю.

Обґрунтовано, що громадський контроль за діяльністю судової влади – це різновид соціального контролю, одна з форм реалізації конституційних повноважень народу, що полягає у безпосередньому, безоплатному контролі суб'єктами громадянського суспільства за діяльністю органів судової влади, їх посадових і службових осіб, що здійснюється у таких формах як: громадський моніторинг, громадська експертиза, громадські слухання, громадська перевірка, громадське розслідування. Основними формами підзвітності судової влади згідно з європейськими стандартами судочинства є: 1) відповідальність суддів за свої рішення в ході апеляційного розгляду справи («підзвітність судової влади»); 2) прозорість діяльності суддів; 3) «роз'яснювальна підзвітність», тобто підзвітність перед іншими гілками влади та суспільством у цілому; 4) «каральна підзвітність», якщо суддя причетний до неправомірних дій, він повинен нести дисциплінарну чи кримінальну відповідальність.

Комунікативна діяльність судової системи здійснюється в різних формах та напрямках, основними з яких є: 1) пряма (особиста) комунікація; 2) зв'язок зі ЗМІ; 3) просвітницькі заходи; 4) освітні заходи; 5) експертно-консультаційна

діяльність. Важливою формою прямого зв'язку судової влади із громадянським суспільством є «програми охоплення», які здійснюються безпосередньо судами на регулярній основі і спрямований на певну соціальну групу, варіюються залежно від особливостей діяльності судової системи у відповідній державі, труднощів і викликів, з якими стикаються судові органи у своїй діяльності, а також кількості та якості ресурсів, необхідних для реалізації таких ініціатив.

Ключові слова: громадянське суспільство, громадський контроль, підзвітність судової влади, судова влада, комунікація, транспарентність.

Cherpovytska I.Yu. Directions and forms of communication between civil society and the judiciary in Ukraine: general theoretical characteristics.

The article is devoted to the general theoretical characteristics of the directions and forms of communication between civil society and the judiciary in Ukraine. It is substantiated that stable, continuous communication between civil society and the judiciary is based on the principles of transparency, dialogue, transparency. Based on the generalization of modern experience of civil society and the judiciary, systematization of views of domestic and foreign scholars identified and characterized the main areas of communication: 1) public control over the activities of the judiciary; 2) accountability (reporting, responsibility) of the judiciary; 3) informing society and government; 4) consulting the judiciary with the public.

It is substantiated that public control over the activities of the judiciary is a kind of social control, one of the forms of exercising the constitutional powers of the people, which consists in direct, free control by civil society entities over the activities of the judiciary, their officials and officials. such forms as: public monitoring, public expertise, public hearings, public inspection, public investigation. The main forms of accountability of the judiciary in accordance with European standards of justice are: 1) the responsibility of judges for their decisions during the appellate review of the case («accountability of the judiciary»); 2) transparency of judges' activity;

3) «explanatory accountability», ie accountability to other branches of government and society as a whole; 4) «punitive accountability», if a judge is involved in illegal actions, he must bear disciplinary or criminal responsibility.

The communicative activity of the judicial system is carried out in various forms and directions, the main of which are: 1) direct (personal) communication; 2) communication with the media; 3) educational activities; 4) educational activities; 5) expert consulting activities. An important form of direct communication between the judiciary and civil society is «coverage programs», which are carried out directly by the courts on a regular basis and targeted at a particular social group. bodies in their activities, as well as the quantity and quality of resources needed to implement such initiatives.

Key words: civil society, public control, accountability of the judiciary, judiciary, communication, transparency.

Постановка проблеми. Однією з важливих ознак правової держави є судова влада, яка здатна виступити незалежним і безстороннім посередником між різними суб'єктами політичної системи і суспільства, забезпечити досягнення компромісу у відстоюванні різновекторних інтересів, а отже, гарантувати дотримання і реалізацію основних прав і свобод людини і громадянина. Належне функціонування судової гілки влади не тільки характеризує рівень демократії, а й виступає маркером життєздатності держави, її спроможності реально позитивно впливати на суспільні відносини.

Основною передумовою та одночасно фактором формування судової системи є наявність громадянського суспільства. Громадянське суспільство і незалежний, самостійний, безсторонній суд є взаємодетермінованими, необхідними системними компонентами правової держави, поступальний розвиток яких без удосконалення один одного неможливий. Саме розвинене і активне громадянське суспільство виступає запорукою збереження і укріплення конституційно-правових принципів організації і діяльності органів судової влади, служить гарантом ефективного судового захисту інтересів суспільства і окремих індивідів від зловживань з боку будь-яких суб'єктів правової системи, в т.ч. держави, і забезпечення правопорядку.

При цьому, як справедливо вказують І. Гриценко та С. Прилуцький, самостійна судова влада у правовій країні – це передусім результат складного соціально-політичного процесу, що відбувається у механізмі організації публічної влади і досягається між державою та громадянським суспільством [1, с. 215]. Важливою складовою цього процесу є належна комунікація судової влади і громадянського суспільства, яка виступає не лише гарантією забезпечення транспарентності

як одного з принципів судочинства, а й невід'ємною частиною концепції доступу до правосуддя у цілому. Так, у своїй промові з нагоди відкриття судового року Європейського суду з прав людини у Страсбурзі 26 січня 2018 р. суддя Верховного касаційного суду Республіки Сербія Р.Д. Дічіч підкреслила, що якщо суди і судді не будуть активно приймати участь у поширенні власної історії про те, що і як вони роблять, вони ризикують тим, що посліл, який отримує громадськість, може не бути правдивим, позитивним або стверджувальним, і буде порушувати основні права людини [2]. Така ситуація призводить до зниження рівня довіри суспільства до судових органів, їх взаємного дистанціювання, поширення правового нігілізму і скепсису. З огляду на це проблема якісного підвищення ефективності функціонування судової системи в умовах сучасного інформаційного суспільства і її взаємодії з інститутами громадянського суспільства набуває особливої актуальності.

Стан опрацювання цієї проблематики свідчить, що упродовж останніх двох десятиліть окремі аспекти взаємодії громадянського суспільства й судової влади стали предметом окремих наукових досліджень, насамперед, у працях таких відомих учених, як: В. Городовенко, С. Головатий, А. Демічев, С. Іваницький, Л. Карназова, В. Кравчук, Д. Кулешов, І. Марочкін, І. Назаров, Л.Наливайко, В. Олійник, С. Прилуцький, Я. Романюк, С. Шевчук та інші. Крім того, окремі аспекти взаємодії громадянського суспільства і судової влади знайшли відображення у наукових працях таких вчених, як В. Безчасний, О. Величко, Т. Гарасимів, І. Гриценко, О. Зайцев, Г. Єфремова, П. Каблак, К. Ковриженко, Е. Майборода, М. Мироненко, Ю. Потапов, О. Овсяннікова, Н. Торхова, О. Фомін та інші. Разом з тим, проблематика комунікації судової влади і громадянського суспільства, насамперед, щодо громадського контролю за судовою владою та підзвітності судової влади, залишається недостатньо дослідженою.

Метою статті є загальнотеоретична характеристика основних напрямів і форм комунікації громадянського суспільства і судової влади в Україні.

Виклад основного матеріалу. Ідея взаємного зв'язку судової влади і громадянського суспільства має глибоке історичне коріння. Так, один із ідеологів концепції громадянського суспільства Г.В.Ф. Гегель писав, що «У громадянському суспільстві кожний собі мета, а решта для нього ніщо. Однак без відносин з іншими він не може досягти всіх цілей: тому ці інші – це засіб для досягнення певної мети. Однак певна мета через відносини з іншими здобуває форму загального й задовольняє себе, співздовольняючи водночас благополуччя іншого [3, с. 169]. Мислитель уважав, що важливим компонентом і фундаментальним стовпом громадянського суспільства

є дійсність свободи та захист власності через здійснення правосуддя, яке забезпечує особисту свободу і можливість реалізації права. Разом з тим, здійснення правосуддя німецький філософ вважав настільки ж обов'язком, як і правом суспільної влади, яке мало ґрунтується на бажанні або небажанні індивідів покласти на владу таке повноваження. У сенсі цієї концепції суд покликаний відстоювати загальні інтереси відповідного державного устрою, які одночасно є вищими інтересами громадянського суспільства. Водночас, у громадянському суспільстві як просторі, в якому формуються і задовольняються потреби, мають місце суперечки не лише між його окремими членами, але й із державою. У цьому випадку сама держава в особі уповноважених вступає в межі громадянського суспільства для підтримки загального державного інтересу і законності, внаслідок чого у кінцевому рахунку ці уповноважені урядом особи за своєю суттю виступають державним представництвом не громадянського суспільства, а проти нього [4, с. 244].

Попри деякий радикалізм даної позиції, сучасна практика розвитку суспільних відносин дозволяє говорити про те, що вона не позбавлена сенсу. Консенсусною на сьогоднішній день є точка зору, відповідно до якої суд є посередником між владою і населенням, будучи незалежним і від першої, і від другого. Більшість теоретиків і практиків розглядають суд в якості бар'єру, створеного в інтересах особистої свободи та безпеки, який переймається не тільки завданнями служіння державі, а й охороною і захистом прав людини. Адміністрація підпорядковується контролю суду в усіх своїх діях, які можуть обмежити особисту свободу і безпеку, а закон підлягає застосуванню не інакше як під контролем судового тлумачення. При цьому, із всіх гілок влади саме судова може бути найбільш близькою до народу, оскільки переводить абстрактну суспільну користь законів у площину конкретних приватних інтересів [4, с. 245]. Утвердження такого підходу до розуміння сутності і соціального призначення судової влади призводить до переосмислення класичних теорій та зростання значення суду не тільки у правовому полі, а й у сфері політичної влади, де його позиції традиційно були слабкими.

На сучасному етапі розвитку суспільних відносин умовою ефективності взаємодії держави і громадянського суспільства є практичне втілення ідеї діалогової комунікації, яка дозволяє досягти оптимальної взаємодії між ними за рахунок взаєморозуміння і готовності до обмеження взаємних домагань учасників комунікації, спільного пошуку і реалізації оптимального варіанту вирішення існуючих питань. Як свідчить практика, останнім часом це питання набуває особливої гостроти, оскільки подальше розширення глобалізації, формування інформаційного суспільства і розвиток інформа-

ційних технологій призводять до збільшення інформаційних потоків, поширення альтернативних джерел інформації, які нерідко містять не тільки взаємовиключні, а й відверто неправдиві відомості. Вказане повною мірою стосується інститутів судової влади, які за своєю суттю і призначенням є індикаторами стану розвитку правовідносин у суспільстві і дотримання принципів правової держави. У першу чергу, слід прийняти за аксіому, що необхідною умовою для налагодження взаємодії громадськості та судової влади є транспарентність судової влади. У контексті транспарентності взаємопов'язані такі самостійні характеристики судової влади, як «відкритість», «прозорість», «гласність», «публічність», «доступність», а відсутність хоча б одного з названих компонентів не дозволяє забезпечувати транспарентність судової влади як інструмент демократії.

Напрями комунікації громадянського суспільства й судової влади визначаються низкою чинників та мають певні особливості, обумовлені засадничими принципами функціонування судової влади (насамперед, принципами незалежності, самостійності й транспарентності) та принципами функціонування громадянського суспільства (насамперед, доступу до публічної інформації).

Узагальнюючи й систематизуючи сучасний досвід функціонування громадянського суспільства й судової влади, погляди вітчизняних і зарубіжних учених можна виокремити наступні напрями та форми такої комунікації:

1. Громадський контроль за діяльністю органів судової влади. Зазначений напрям комунікації є відносно новим явищем для функціонування як українського суспільства, так і судової влади. Водночас, упродовж останніх років він все більше привертає увагу з боку вчених (В.Городовенко, М. Вільгушанський, Т. Наливайко, С. Прилуцький, П.Каблак та ін.).

Громадський контроль за діяльністю органів судової влади слушно розглядається вітчизняними вченими як різновид соціального контролю, що здійснюється з використанням комплексу правових та організаційних заходів з боку інституцій громадянського суспільства та передбачає отримання об'єктивної інформації про роботу судів, функціонування судової влади в цілому [5, с. 133]. Водночас, поза увагою дослідників залишаються питання щодо форм, напрямів і змісту такого контролю. Перш ніж виокремити та систематизувати форми й напрями контролю, необхідно визначити правове підґрунтя здійснення громадського контролю над судовою владою з боку громадянського суспільства.

Правовим підґрунтям громадського контролю за діяльністю державної влади є Конституція України, закони України «Про політичні партії», «Про громадські об'єднання», «Про доступ до публічної інформації», «Про звернення громадян» та інші

законодавчі акти. Так, згідно зі статтею 21 Права громадських об'єднань Закону України «Про громадські об'єднання» для здійснення своєї мети (цілей) громадське об'єднання має право звертатися у порядку, визначеному законом, до органів державної влади, їх посадових і службових осіб з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами; одержувати у порядку, визначеному законом, публічну інформацію, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації; брати участь у порядку, визначеному законодавством, у розробленні проектів нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування і стосуються сфери діяльності громадського об'єднання та важливих питань державного і суспільного життя; брати участь у порядку, визначеному законодавством, у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, що утворюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування для проведення консультацій з громадськими об'єднаннями та підготовки рекомендацій з питань, що стосуються сфери їхньої діяльності [6].

Законодавством України унормовується діяльність суб'єктів громадянського суспільства щодо діяльності органів державної влади в цілому, судової влади зокрема, але ініціатива, форми й напрями такої діяльності мають безпосередньо походити від суб'єктів громадянського суспільства. Зазначене, з-поміж іншого, вимагає інституціоналізації громадянського суспільства та висуває високі вимоги до суб'єктів такого контролю.

Необхідність удосконалення правових засад громадського контролю за діяльністю органів державної влади на чергу денну поставило питання щодо необхідності розробки нового нормативно-правового акту. У Проекті Закону про правові та організаційні засади громадського контролю та громадського діалогу в Україні №5458 від 30.04.2021 р., громадський контроль визначається «як одна з форм реалізації конституційних повноважень народу, що полягає у безпосередньому, безоплатному контролі громадянами України, зокрема членами політичних партій, громадських об'єднань, інших інститутів громадянського суспільства (далі – суб'єкти громадянського контролю), за діяльністю органів влади, їх посадових і службових осіб (далі – об'єкти громадянського контролю) з метою нагляду, перевірки та оцінки діяльності об'єктів громадського контролю на предмет відповідності актам законодавства, та суспільним інтересам з контролю за відповідністю діяльності об'єктів громадського контролю та за дотриманням ними державної дисципліни» [7].

У Законопроекті пропонуються такі форми контролю: громадський моніторинг, громадська експертиза, громадські слухання, громадська перевірка, громадське розслідування. Увага акцентується й на тому, що особи, які здійснюють громадський контроль або приймають участь у проведенні громадського діалогу, не мають права вчиняти дії, віднесені законодавством до виключної компетенції органів державної влади та органів місцевого самоврядування, наділених функціями державного нагляду та контролю; втручання об'єктів громадського контролю в законну діяльність суб'єктів громадського контролю заборонено, а порушення законодавства України про громадський контроль та громадський діалог тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законами України [7]. Зазначені форми контролю поряд із належними організаційно-правовими механізмами, ресурсами, вимагають і активних, відповідальних суб'єктів громадянського суспільства, які володіють високим рівнем правової культури, громадської активності та громадянської відповідальності.

2. Підзвітність (звітування, відповідальність) судової влади. Підзвітність судової влади тісно пов'язана з громадським контролем, водночас, її слід розглядати як окремий напрям комунікації, який характеризується певними особливостями. У широкому розумінні підзвітність розглядається як якість та охоплює набір стандартів для оцінки діяльності й поведінки суб'єктів судової влади. Підзвітність як механізм означає відносин у рамках яких суб'єкта можна притягти до відповідальності. Ефективність цього різновиду комунікаційної діяльності забезпечується за рахунок дотримання принципу зворотного зв'язку, який дозволяє передавати дані про якість та ефективність діяльності судової влади в країні та відповідну реакцію на це суспільства. Слід наголосити, що підзвітність не означає, що судова влада відповідальна або підпорядкована іншим органам державної влади, бо це б суперечило засадничому принципу судової влади – її незалежності. «Якби судова влада була «підзвітна» іншому органу влади в тому сенсі, щоб бути відповідальною або залежною від неї, то в цивільних судових справах, де стороною були б інші органи влади, судова влада не могла б виконати свою конституційну роль як зазначено вище. За умови дотримання ретельного балансу два принципи (незалежності судової влади й відповідальності) не будуть несумісними поняттями [8].

Слід зауважити, що проблематика підзвітності судової влади для вітчизняної юридичної науки й практики є недостатньо дослідженою та розробленою, на відміну від зарубіжної практики. Саме тому, у розумінні змісту підзвітності судової влади, її ролі й значення для суспільства слід звернутися

до правових позицій КРЕС, зокрема Висновку № 7 Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи з питання «Правосуддя і суспільство», у якому наголошується: «Важливою є роль ЗМІ в поширенні інформації про роль та діяльність судів. Але, крім спілкування судів і ЗМІ, обговорення в рамках КРЕС виявило важливість створення прямих зв'язків між судами та широкою громадськістю. Інтегрування правосуддя в суспільство вимагає, щоб судова система була відкритою та навчилася розповідати про себе [9]. При цьому, КРЕС виокремлює декілька аспектів зв'язків правосуддя і суспільства, а саме: 1) зв'язки судів із громадськістю; 2) взаємодія судів із учасниками судових процесів; 3) відносини судів із ЗМІ; 4) доступність, простота та зрозумілість мови, яка використовується суддями при розгляді справ та формулюванні судових рішень. Перші три аспекти відображають коло чи суб'єктів комунікації, а третій аспект стосується змісту і форми такої комунікації, вимог щодо мови судочинства, необхідності простоти й зрозумілості мови, важливості аргументації судових рішень та їх доступності для громадян на інтернет-сайтах. Серед основних заходів рекомендується створення в судах відділів, обов'язком яких буде прийом відвідувачів та інформування громадськості; поширення друкованих матеріалів, відкриття інтернетсайтів, за роботу яких відповідають суди; організація судами розкладу освітніх заходів або постійних зустрічей, відкритих для громадян, громадських організацій, політиків, студентів тощо; «інформаційні програми» та програми, спрямовані на доступ до правосуддя.

Через 10 років КРЕС знову звертається до проблем комунікації судової влади з акцентом на її відносинах із іншими гілками влади в сучасних демократіях та приймає Висновок № 18 (2015) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних демократіях []. У цьому висновку акцентується увага на тому, що за останні десятиліття відносини між трьома гілками державної влади (законодавчою, виконавчою та судовою) змінилися. Роль судів у демократичних суспільствах також зростає. Саме тому, зазначається: «Судова влада (як і дві інші гілки влади) надає публічні послуги. Тому на судову владу, як і на інші гілки влади, покладається обов'язок демонструвати іншим гілкам влади й суспільству в цілому, до чого саме застосовуються її компетенції, повноваження та незалежність. Це можна назвати «підзвітністю» (пункти 20–22). Така «підзвітність» має різні форми [8, с. 28].

КРЕС виокремлює декілька аспектів підзвітності судової влади. По-перше, судова влада повинна звітувати про роботу суддів, які розглядають передані їм судові справи, а особливо про винесені

ними рішення та їх обґрунтування. Судові рішення повинні бути відкритими для вивчення та оскарження [10]. Це можна назвати «підзвітністю судової влади», яка є дуже важливою. Це можна назвати «судовою відповідальністю», і це головне. У відповідності з основним принципом судової незалежності, система оскарження – в принципі єдиний шлях, яким судові рішення може бути скасовано або змінено після того, як його було винесено, і це єдиний спосіб, в який судді можуть вважатися відповідальними за свої рішення, якщо тільки їхні дії не є недобросовісними умисно. По-друге, судді мають працювати прозоро. Проводячи відкриті судові засідання і обґрунтовуючи свої рішення, які є доступними громадськості (за винятком особливих обставин), судді індивідуально пояснюють свої дії та рішення особам, що звернулися за правосуддям, таким чином, суддя також звітує за свої дії перед іншими гілками влади і суспільством в цілому. Ця форма відповідальності може бути описана як «звітність шляхом обґрунтування» («роз'яснювальна підзвітність»). По-третє, підзвітність слід розглядати і як відповідальність. Якщо суддя скоїв неправомірний вчинок, він/вона повинен нести більш серйозну відповідальність, наприклад, у вигляді притягнення до дисциплінарної відповідальності, в особливих випадках – до кримінальної відповідальності. Це можна назвати «каральною відповідальністю» [8, с. 27-30].

У контексті судової влади «підзвітний» розуміється як зобов'язання викласти мотиви та обґрунтувати рішення, що стосуються справ, які судді мають розглядати. Одноосібні судді й судова влада в цілому є підзвітними на двох рівнях: а) вони є підзвітними позивачам, які прагнуть до справедливості в судовому провадженні; б) вони є підзвітними іншим гілкам державної влади, а через них і суспільству в цілому. Основними показниками об'єктивності підзвітності судової влади є: 1) наявність прозорого механізму розподілу справ; 2) наявність процедур розгляду скарг та можливість їх оскарження; 3) періодична звітність суддів; 4) відносини з пресою (роз'яснення судових рішень у ЗМІ, телетрансляції судових засідань та наявність рекомендацій для ЗМІ); 5) зовнішня оцінка судів. Додатковими показниками є: 1) наявність кодексу суддівської етики; 2) запровадження правил відводу та самовідводу (у тому числі порушення такого обов'язку, оскарження відмови та статус органу, що вирішує таке клопотання; 3) допустимість зайняття суддею іншої посади; 4) наявність фінансових інтересів (що включає політику держави щодо прийнятності іншої діяльності, наявність публічного реєстру іншої діяльності та реєстру фінансових інтересів судді). Крім того, важливим інтегративним показником є – рівень довіри суспільства до судової влади. Ефективність і доступність – це аспекти, що демонструють «підзвітність».

Для вітчизняного досвіду функціонування судової влади підзвітність є відносно новим напрямом комунікації, ініціатором якої у багатьох випадках виступає громадянське суспільство. Водночас, окремі форми підзвітності, зокрема такі як гласність, прозорість, умотивованість закладені в сам механізм функціонування судової влади у тих державах, які дотримуються принципу верховенства права.

3. Інформування суспільства та влади. Цей напрям комунікації є відносно усталеним, хоча його форми й зміст зазнають значних змін в умовах інформаційного суспільства. Ініціатором інформування виступає судова влада, її органи та суб'єкти. Упродовж останніх років до його різних аспектів зверталися О. Овсяннікова, Л.Наливайко, В.Олійник. Інформування здійснюється у різних формах: інтерв'ювання, прес-релізи, прес-конференції, виступи у прямому ефірі по радіо і телебаченню, розміщення інформації на офіційних сайтах, надання правової інформації. В основу такої моделі зв'язків з громадськістю, яку можна назвати класичною чи PR-комунікацією, ключова роль у відводиться ЗМІ.

Найбільш поширеною формою зв'язку судової влади зі ЗМІ на сьогоднішній день є запровадження у структурі судових органів окремого підрозділу (прес-служби) або посади (прес-секретаря), відповідальних за комунікаційну діяльність. На думку Н. Торхової, створення таких структурних підрозділів дозволяє найбільш повно реалізовувати потенціал управлінської функції PR, а їх ефективна робота в органах правосуддя, крім того, є органічною частиною процесу підвищення прозорості і відкритості суду, одним із дієвих способів впливу на формування громадської думки [11]. При цьому, бажано розмежовувати компетенцію відділів і працівників, відповідальних за зв'язки із пресою, від структурних підрозділів, які забезпечують пряму комунікацію із громадськістю, оскільки їх інформаційний вплив спрямований на різні цільові групи, що, в свою чергу, впливає на характер і методи подання інформації, розстановку пріоритетів і акцентів. Так, прес-служби (прес-секретарі) повинні відповідати безпосередньо за співпрацю зі ЗМІ (як вузькоспеціалізованими, так і призначеними для широкої аудиторії) і виконувати наступні завдання: повідомлення ЗМІ резюме судових рішень; надання фактичної інформації про судові рішення; підтримка зв'язку зі ЗМІ стосовно слухань у справах, які викликають підвищений інтерес громадськості; надання роз'яснень щодо фактів або уточнення у справах, які висвітлюються у ЗМІ; привернення уваги до складних питань та юридичних проблем, які розглядалися у певній справі, їх обговорення; організація відвідування слухань [9] та вирішення організаційно-технічних питань участі

представників ЗМІ у судових засіданнях; проведення моніторингу громадської думки з приводу справ, які викликають підвищений інтерес громадськості або становлять значний суспільний резонанс, а також загальних питань діяльності судів; оперативне реагування на публікації, виступи у ЗМІ, які містять неправдиву інформацію, є упередженими або такими, що підривають авторитет і довіру до суду; стратегічне планування інформаційно-комунікаційної діяльності в межах конкретного суду.

Важливим напрямком комунікації судової влади і громадянського суспільства є взаємодія зі ЗМІ, яка виконує подвійну функцію: по-перше, вона виступає гарантією та основним засобом реалізації процесуального принципу публічності (гласності) судочинства, яка є складовою більш широкого фундаментального права на справедливий суд; по-друге, зв'язок зі ЗМІ є опосередкованою формою громадського контролю за судовою діяльністю. Крім того, ЗМІ виступають чинником формування громадської думки з гострих соціальних, в т.ч. правових питань, сприяють її втіленню та репрезентуванню. Як форма комунікації зв'язок зі ЗМІ реалізується шляхом надання їх представникам наступних повноважень: 1) присутність у залі судових засідань під час слухання справи та/або проголошення судового рішення. Дане право не є абсолютним та може бути обмежене за наявності підстав, передбачених національним законодавством та міжнародними стандартами правосуддя; 2) проведення фотозйомки, аудіо-, відеозапису, трансляції судового засідання по радіо і телебаченню. Це повноваження має факультативний характер і здійснюється за умов: а) згоди головуючого судді; б) згоди учасників процесу; в) встановлення гарантій захисту приватного життя осіб-учасників; 3) коментування відправлення правосуддя – специфічний характер судової діяльності та інформації, яка може бути отримана в ході її висвітлення, обумовлює складнощі при реалізації цього права. Крім того, ситуація ускладнюється відсутністю або недостатнім дотриманням принципів професійної етики та добросовісності при здійсненні журналістської діяльності, яка у цій сфері може завдати шкоди ефективності судової діяльності, правам та охоронюваним інтересам громадян.

Перспективним напрямком комунікації і співпраці судової влади зі ЗМІ є запровадження правового механізму реагування на журналістські розслідування та інші публікації розслідувального характеру, які є важливим інструментом соціального контролю за владою. На сьогоднішній день можливості цієї сфери журналістської діяльності у цілому залишаються недооціненими, в першу чергу через відсутність довіри до журналістики, яка знаходиться під значним впливом політичної кон'юнктури і

нерідко використовує свої можливості для лобювання інтересів афілійованих політичних сил або фінансово-промислових груп. Повна відсутність або недостатнє дотримання принципів професійної етики і загально визнаних правил доброчесності також не додає поваги і довіри роботі ЗМІ, які дедалі частіше розглядаються не як гарант права людини і суспільства на інформацію, а в якості засобу маніпулювання свідомістю громадян, політичного і ідеологічного тиску на суспільство.

Іншим перспективним напрямком розвитку і вдосконалення комунікації судової влади і суспільства є застосування «програм охоплення» (outreaches programs), які отримали значне поширення в країнах англосаксонської правової системи. Пояснюючи важливість таких освітніх ініціатив для судової системи, Р. Мак Грегор наголошує на тому, що судді державних судів не повинні залишатись осторонь роботи з громадськістю, оскільки більшість з них походять і залишаються невід'ємною частиною громад, до яких вони належать [12, р. 129]. Незважаючи на те, що дана теза описує в першу чергу специфіку англосаксонської судової системи, на нашу думку, не менш актуальною вона є для країн континентального права, оскільки своєчасне надання суспільству точної і повної інформації про судову владу, її повноваження та діяльність, сприяє кращому розумінню її місця і значення для держави та суспільства, а також його легітимації. Особливо це стосується міжнародних судів та квазісудових установ, діяльність яких здебільшого залишається незрозумілою для пересічних громадян і широкого загалу, що в кінцевому рахунку обумовлює заперечення їх правосудності та юридичної сили їх рішень.

У літературі констатується, що на сьогоднішній день відсутній єдиний підхід до розуміння сутності «програм охоплення». В узагальненому вигляді під «програмою охоплення» розуміють універсальний просвітницький проект, який здійснюється безпосередньо судами на регулярній основі і спрямований на певну соціальну групу (учні, студенти, політики, національні та інші меншини). У Висновку № 7 КРЕС «програмами охоплення» слід вважати освітні ініціативи, організовані безпосередньо судами на регулярній основі, в межах яких викладачі, студенти, батьки, юристи, лідери місцевих громад, представники ЗМІ та інших соціальних груп збираються в судах для спілкування із суддями та системою правосуддя [9]. Наведене визначення є важливим для узагальненого розуміння сутності і призначення таких програм, проте залишає поза межами їх специфічні риси, які відрізняють їх від інших просвітницьких ініціатив, наприклад, конференцій або «днів відкритих дверей».

Аналізуючи «програми охоплення», прийняті в американських судах після 2000-х років, Р. Мак Грегор підкреслює, що вони стали результатом зусиль централізованого планування, яке вклю-

чало в себе в т.ч. вклад громадськості, і заохочували відповідальний та інтерактивний діалог між судами та громадськістю. Як результат планування і спільних зусиль ці програми фокусуються на специфічних потребах суспільства, а не загальних цілях і завданнях [12, р. 130-131]. Крім того, характерними рисами таких ініціатив визначаються розширення освітніх можливостей членів громад, заохочення постійної участі залучених груп, застосування новітніх технологій.

4. Консультування судової влади з громадськістю. Консультування як форма комунікації передбачає створення і діяльність науково-консультативних рад, громадських рад, екзаменаційних комісій із прийняття кваліфікаційного екзамену на посаду судді, залучення громадських експертів чи експертних комісій до проведення громадської експертизи. Судові органи при здійсненні своїх повноважень отримують поради і консультації з питань, віднесених до компетенції різноманітних інституцій, зокрема, науково-консультативних рад. У суто процесуальному значенні консультування здійснюється при залученні до розгляду справи експертів, в т.ч. з питань права та спеціалістів різних напрямів і галузей.

До цього напрямку слід також віднести громадський діалог, який виокремлюється у Проекті Закону про правові та організаційні засади громадського контролю та громадського діалогу в Україні №5458 від 30.04.2021 р. [7]. Згідно Статті 2 «Громадський діалог – процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами громадського діалогу, які представляють суспільні інтереси та органів державної влади з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин [7]. Особлива увага до такого напрямку як консультування свідчить, з поміж-іншого, про певні позитивні зміни у сфері функціонування судової влади, зокрема її транспарентність.

Висновки. Необхідною умовою належної та ефективної взаємодії судової влади і громадянського суспільства є стійка, безперервна комунікація між ними, заснована на принципах діалогічності, партнерства і прозорості. До основних напрямів комунікації громадянського суспільства і судової влади можна віднести: 1) громадський контроль за діяльністю органів судової влади; 2) підзвітність (звітування, відповідальність) судової влади; 3) інформування суспільства та влади; 4) консультування судової влади з громадськістю.

Громадський контроль за діяльністю судової влади – це різновид соціального контролю, одна з форм реалізації конституційних повноважень народу, що полягає у безпосередньому, безоплатному контролі суб'єктами громадянського суспільства за діяльністю органів судової влади, їх поса-

дових і службових осіб, що здійснюється у таких формах як: громадський моніторинг, громадська експертиза, громадські слухання, громадська перевірка, громадське розслідування. Основними формами підзвітності судової влади згідно з європейськими стандартами судочинства є: а) відповідальність суддів за свої рішення в ході апеляційного розгляду справи («підзвітність судової влади»); б) прозорість діяльності суддів; в) «роз'яснювальна підзвітність», тобто підзвітність перед іншими гілками влади та суспільством у цілому; г) «каральна підзвітність», якщо суддя причетний до неправомірних дій, він повинен нести дисциплінарну чи кримінальну відповідальність. Громадський контроль та підзвітність судової влади як відносно нові напрями комунікації вимагають особливої уваги з боку науковців та передбачають вивчення позитивного зарубіжного досвіду.

Комунікативна діяльність судової системи здійснюється в різних формах та напрямках, основними з яких є: 1) пряма (особиста) комунікація – безпосереднє спілкування суддів та працівників суду із громадянами, зокрема, в ході процесуальної діяльності. Крім того, пряма комунікація забезпечується через створення в структурі судів відділів або окремих посад, відповідальних за прийом та інформування громадян, судових приймалень, а також загальне інформування про діяльність суду; 2) зв'язок зі ЗМІ – дотримання принципу публічності судового процесу, встановлення та підтримання партнерських відносин та співпраці із ЗМІ різного спрямування, створення прес-центрів, структурних підрозділів в апараті судів, відповідальних за зв'язки зі ЗМІ, проведення «круглих столів», прес-конференцій, брифінгів, публічних обговорень; 3) просвітницькі – проведення особистих зустрічей з представниками різних соціальних груп, організація культурно-просвітницьких заходів, застосування «програм охоплення»; 4) освітні – проведення загальних освітніх заходів (наукові конференції, «круглі столи», брейн-ринги), створення постійно діючих платформ для обміну досвідом і взаємодії із професійним та науковим співтовариством (форуми, читання, дискусійні клуби); 5) експертно-консультативна – створення і діяльність громадських рад, екзаменаційних комісій, проведення громадської та професійної експертизи.

Важливою формою прямого зв'язку судової влади із громадянським суспільством, яка потребує особливої уваги є «програми охоплення», концепт яких був запозичений із країн англосаксонської правової системи. Конкретні заходи, які використовуються в межах «програм охоплення», варіюються залежно від особливостей діяльності судової системи у відповідній державі, труднощів і викликів, з якими стикаються судові органи у своїй діяльності, а також кількості та якості ресурсів, необхідних для реалізації таких ініціатив.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гриценко І.С., Прилуцький С.В. Вплив громадянського суспільства на становлення судової влади в Україні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 214–222.
2. Выступление г-жи Радмили Драгичевич Дичич, судьи Верховного кассационного суда Республики Сербия, по случаю открытия судебного года Суда по правам человека в Страсбурге 26 января 2018 года. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Speech_20180126_Dragicevic-Dicic_JY_ENG.pdf.
3. Гегель, Георг Вільгельм Фрідріх. Основи філософії права, або Природне право і державознавство / Пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра. К.: Юніверс, 2000. 336 с.
4. Гриценко І.С., Прилуцький С.В. Судова влада і громадянське суспільство: концепт взаємодії. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 241–249.
5. Наливайко Л. Р., Олійник В. М. Теоретико-правова характеристика взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства: монографія. Дніпро: Дніпроп. держ. унт внутр. справ, 2019. 192 с.
6. Про громадські об'єднання. Закон України від 22.03.2012 р. №4572. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
7. Проект Закону про правові та організаційні засади громадського контролю та громадського діалогу в Україні №5458 від 30.04.2021 http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71831.
8. Висновок № 18 (2015) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних демократіях. URL: <https://rm.coe.int/-18-2015-/1680792013>.
9. Висновок № 7 Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи з питання «Правосуддя і суспільство». *Судова влада України*. Офіційний веб-сайт. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_7_2005.pdf.
10. Контіні та Мор у статті «Співвідношення незалежності та підзвітності в судових системах», опублікованій у журналі «Утрехтський юридичний огляд» (2007 р.), пункти 26, 31–32, назвали це «юридичною та судовою підзвітністю».
11. Торхова Н.О. Управление связями общественностью в судах Украины как многоаспектный комплексный процесс. *Środkoweuropejskie Studia Polityczne*. 2019. № 4. С. 47–66.
12. Mc Gregor, R. (2008). State Courts & Judicial Outreach. *Daedalus*, vol. 137, № 4, pp. 129–138.